

Oponentský posudek disertační práce

Mgr. Michaely Pachelové

Implementace doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova na prvním stupni základní školy

Formální a stylistická stránka

Práce vyčerpává zvolené téma na 226 stranách textu. Rozsah je dobře zdůvodnitelný charakterem empirického výzkumu. První část práce je pojata jako teoretická studie, jejímž smyslem je otevřít předporozumění základním pojmům spojených s charakterem etické výchovy soustředěné do doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova, jak je realizován v rámci RVP ZV v České republice. Druhá část práce se věnuje rozsáhlému empirickému výzkumu, který jen částečně vychází ze shromážděných informací v teoretické části.

Autorka v textu uvádí na 260 odborných pramenů, které jsou vesměs relevantní vzhledem k formulované problematice. Seznam literatury je zpracován přehledně a odpovídá mezinárodním citačním normám. Dle namátkové kontroly cituje autorka v textu korektně. Oponentka má pouze malou připomínku k tomu, že ne všichni autoři citovaní v textu jsou součástí seznamu literatury (např. Rudolf Kohoutek, 2006 nebo Muchová, 1995). Na s. 90 se nachází nejasný odkaz na autorku M. A. Pytlak (2014). Je uváděna jako vyučující Univerzity v New Yourku. University of New York je pražská soukromá VŠ, na které M. A. Pytlak hostuje.

Text je členěn do kapitol a podkapitol 1. – 4. řádu, přičemž podkapitoly 4. řádu nejsou z nejasného důvodu uvedeny v obsahu práce. Autorka má místy problém s určením nadřazenosti témat, jimiž by se mělo řídit členění kapitol na podkapitoly. Např. v kap. 4.4 a 4.4.1 – dle mínění oponentky mělo být nejprve pojednáno o kognitivním vývoji obecně a teprve poté o jeho úloze v morálním vývoji v rámci podkapitoly. Jindy má poněkud menší problém s řazením informací. Např. poslední dva odstavce kapitoly o Kohlbergovi se věnují Piagetovi. Nebo na s. 108 vybočuje poslední věta kapitoly o výuce Etické výchovy v Německu z vymezeného obsahu kapitoly v jejím názvu. Také podkapitola 5,9, která shrnuje závěry plynoucí z teoretické části práce, nespadá tematicky pod 5. kapitolu. V rámci kapitoly 7 autorka chybně čísluje v textu podkapitoly 7.1.3.1 – 7 jako podkapitoly kapitoly 7.1.4.

Autorka v práci používá důsledně odborný jazyk, pouze na některých místech jsou její formulace nejasné nebo se uchylují k méně odborné řeči. Tak je tomu např. hned v úvodu, kdy autorka vymezuje cíl práce: „Podívat se na to, jaká je realita výukové praxe etické výchovy v české primární škole...“. Někdy je obtížné porozumět smyslu věty: „...Popsat a prozkoumat, jak učitelé vnímají a podle čeho hodnotí vliv prosociálního chování, aby bylo lépe pochopeno, jaké volí strategie k dosahování cílů.“ Není jasné, o čí prosociální chování jde (žáků nebo učitelů), ani na co má vliv.

Oponentka nepovažuje uvedené nedostatky za podstatné. Pouze upozorňuje na to, že samotný text nepůsobí zcela systematicky. Při pozorném čtení je však možné se v něm dobře orientovat.

Obsahová stránka

V hodnocení kvality obsahové stránky práce se oponentka drží dělení textu na část teoretickou a praktickou. **V teoretické části** má několik dílčích připomínek, případně otázek:

Hned v první větě úvodu autorka konstatuje, že ve škole dochází k primární socializaci dětí. Proším o vysvětlení, jak mohlo k takové chybě dojít.

V první kapitole se autorka pokouší o vymezení historie etické výchovy na školách v ČR a v bývalém Československu. Dopouští se poměrné povrchnosti, když charakterizuje jeho nebezpečí. To spočívalo především v amorálnosti systému založeného na třídní nenávisti, přičemž už děti byly konfrontovány s amorálním zacházením s lidmi, kteří se „provinili“ pouze tím, že něco vlastnili nebo tím, že nepraktikovali komunistickou ideologii. To vedlo k vážným důsledkům v pojetí morálky mnoha lidí, které můžeme vnímat dodnes.

Ve vymezení pojmu „charakter“ na s. 41 oponentka upozorňuje na to, že v morálním smyslu slova má jiný význam než v psychologii osobnosti.

V pojednáních týkajících se výchovy k prosocialitě by oponentka uvítala, kdyby autorka jasně rozlišovala při citování různých českých autorů na ty, kteří pracují v rámci oboru Etická výchova a věnují se jeho rozvoji, těmi, kteří se problematice rozvíjení prosociality žáků věnují z jiných ideových pozic, nebo těmi, kteří jsou kritiky tohoto programu. Už v pojednání o samotném programu by oponentka uvítala, kdyby byla jasně vymezena právě vazba Etické výchovy na program Roche Olivara (autorka se jí věnuje až v pojednání o výuce Etické výchovy na Slovensku).

Několik menších připomínek má oponentka k analýze problematik týkajících se stádií morálního vývoje. Na s. 93 by byla potřeba hlubší analýzy Maslowovy hierarchie potřeb. Stupeň seberealizace a tzv. Top experience, pokud ho člověk někdy dosáhne, už v dalším životě není vázán na naplnění předcházejících stupňů. Piagetovo pojetí kognitivního vývoje nehovoří o „konkrétních situacích“, ale o „konkrétních logických operacích“. Problematikou morálního vývoje podle Piageta se zabýval dlouhodobě a systematicky brněnský psycholog J. Švancara. Prof. Vacek na něho ovšem pravděpodobně nenavázal. Sám Piaget se soustředil na stadia morálního vývoje v interakci kognitivního a sociálního vývoje na pozadí tří oblastí: vývoj dětské hry, vývoj dětské řeči a vývoj morálního úsudku. Pro období mladšího školního věku vymezil stádium tzv. „morálního realismu“, které se nachází mezi heteronomním a autonomním stádiem. Nelze tedy ztotožnit mladší školní věk jednoduše s heteronomní fází morálního vývoje.

V kapitolách, které se věnují etické výchově v Evropě, se dopouští autorka některých protimluvů nebo nejasností. Není např. jasné, co míní sdělením, že v některých zemích Evropy je předmět Etika vyučován „v korelaci s náboženskou výchovou“. Myslím tím „souběžně“ nebo „povinně volitelně“? Tato nejasnost se potom projevuje i v informacích o postavení předmětu Etika v různých zemích. Např. je zde uváděno Rakousko, kde je od r. 2020 předmět Etika povinně volitelný proti Náboženství. V roce 98/99 toto postavení neměl. Podobně je tomu na Slovensku. Autorka ho však na jednom místě vyjmenovává mezi povinnými předměty. Na s. 107 není jasně popsáno postavení předmětu Etika vzhledem k předmětu náboženství ve spolkových zemích Německa. Jsou použity formulace jako alterace“, ale také je konstatováno, že dle německé ústavy je předmět náboženství nedílnou součástí kurikula, ale také, že předmět Etika „nahradil“ předmět Náboženství. Oponentka prosí o vyjasnění problematiky.

K zařazení rozsáhlé kapitoly o etické výchově v evropských zemích klade oponentka otázku, do jaké míry souvisí zvolená úroveň obecnosti informací se samotným tématem práce. Dle názoru oponentky by bylo konstruktivnější uvedení menšího množství zemí, v nichž je ale etická výchova postavena na jiných základech než program prosociální výchovy Roche Olivara, a to např. na praktické filosofii nebo na filosofování s dětmi, a jejich podrobnější analýze a srovnání s programem výchovy k prosocialitě. Takto se autorka dopustila i chybných informací, když např. uvádí, že v programu Philosophieren mit Kindern jsou žákům kladeny filosofické otázky. Je to daleko spíše tak, že žáci jsou vedeni k tomu, aby

sami kladli filosofické otázky a za odborného doprovodu pedagogů na ně hledali odpovědi. Přičemž je současně rozvíjena etická dimenze jejich jednání. Navíc není jasné, pro jakou šíři ročníků je předmět určen, zda pro 1. a 4., nebo 1. až 9.

Celkově však oponentka konstatuje, že celek teoretické části je zpracován na úrovni, která odpovídá požadavkům na vědeckost disertační práce.

K empirické části:

Kvalitativní výzkum, který autorka v rámci této části práce realizovala, svědčí o jejím dobrém badatelském vhledu do problematiky tohoto typu výzkumu a o velké badatelské poctivosti, s jakou jím prošla. I samotný popis výzkumu odpovídá nárokům kladeným na kvalitativní výzkumy. Oponentka oceňuje i opatrnost, kterou autorka osvědčila při interpretaci získaných a analyzovaných dat. Dokonce se domnívá, že vzhledem k reprezentativnosti zkoumaného problému mohla být autorka odvážnější v interpretaci. A sice kategorie, které popisuje v příloze č. 23 včetně jejich rozdílného naplnění na dvou různých základních školách, se mohou v dalších výzkumech stát kritérii, která vymezi podpůrné či brzdicí faktory rozvoje prosociality žáků na základních školách. Jiným směrem výzkumu může podle oponentky být i zkoumání kompletnosti získaných kategorií či jejich možné doplnění dalšími kategoriemi. V tomto směru považuji předloženou práci za velmi podnětnou pro další výzkum nikoliv v lokálním smyslu postihujícím pouze zkoumané školy, ale ve smyslu obecnějšího výzkumu rozvíjení prosociality v rámci předmětu Etická výchova i mimo něj na českých školách.

K tomuto konstatování připojuje oponentka pouze několik dílčích otázek:

1. Jak autorka chápe rozdíl mezi reprezentativností zkoumaného vzorku a reprezentativností problému?
2. Bylo by možné ztvárnit graficky nejen cyklický proces působení na prosociální chování ve třídním kolektivu podle učitelů na ZŠ 1 Střípky, ale také působení na prosociální chování ve třídním kolektivu podle učitelů na ZŠ 2 Tradiční?
3. Jak autorka dospěla od názvů kódů získaných otevřeným kódováním (viz př. č. 14) ke kategoriím finálního otevřeného kódovacího schématu (viz př. č. 17) a posléze ke kategoriím, díky nimž sledovala a komparovala podporu prosociálního učení na dvou různých školách?

K samotnému výzkumu má oponentka ještě následující otázky vztahující se spíše k tomu, co výzkum nepostihl:

1. Jak si autorka vysvětluje, že se mezi kategoriemi, do nichž umístila podporu prosociálního učení na dvou různých školách implementujících Etickou výchovu, neobjevil ve větší míře účinek zážitkových metod a metod dramatické výchovy, které jsou typické právě pro předmět Etická výchova?
2. Do jaké míry ovlivňuje rozvíjení prosociálního chování dětí ve škole jejich rodinné zázemí a hierarchie morálních hodnot praktikované v rodinném prostředí žáků?

Závěr

I přes některé dílčí nedostatky v teoretické části představuje práce smysluplný přínos pro další zkoumání faktorů, které v českém školním prostředí ovlivňují prosociální učení žáků.

Práci doporučuji k obhajobě.

doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.